

**MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE**

REZUMAT TEZĂ DOCTORAT

**RAPORTUL DINTRE RELIGIE ȘI CULTURĂ ÎN
VIAȚA ȘI OPERA MITROPOLITULUI
BARTOLOMEU VALERIU ANANIA**

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Jan NICOLAE

Drd:

Cezar Vasilică ONESIM

Alba Iulia

2024

CUPRINSUL
REZUMATULUI TEZEI DE DOCTORAT

<i>CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT</i>	1
<i>CUVINTE CHEIE</i>	1
<i>INTRODUCERE</i>	1
<i>PREZENTARE SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT</i>	6
<i>CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI FINALE</i>	13
<i>BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ</i>	20

CUPRINSUL
TEZEI DE DOCTORAT

Listă de abrevieri.....	1
Introducere.....	2

PARTEA I

PROPOVĂDUIRE ȘI CULTURĂ.

REPERE BIOGRAFICE ȘI AXIOLOGICE ÎN OPERA MITROPOLITULUI BARTOLOMEU VALERIU ANANIA.....	8
---	----------

1. Genealogia preoțească Mărgăritescu. Educația culturală.....	9
1.1. Genealogia. O sursă biografică	9
1.1.1. Originile paterne transilvănene. Satele Reciu - Gârbova și Boz - Doștat din județul Alba.....	9
1.1.2. Originile materne din satele oltenești Amărăști și Glăvile.....	12
1.1.2.1. Originea boierilor Mărgăritescu din Oltenia.....	12
1.1.2.2. Valeriu Anania este aromân macedonean pe linie maternă?.....	16
1.1.2.2.1. Spița boierească Mărgăritescu.....	16
1.1.2.2.2. Spița preoțească Mărgăritescu.....	18
1.1.3. Arborele genealogic al familiei Mărgăritescu.....	19
2. Valeriu Anania și copilăria culturală. Cărțile și biblioteca	22
3. Adolescentul Valeriu Anania în ritm de cadență legionară.....	25
4. Studenție agitată. Lupta cu demonul neastâmpărului.....	30
5. Maturitate și axiologie culturală.....	37
5.1. Participări la evenimente culturale.....	44
5.2. Participări predicatoriale.....	45
6. Siguranța Statului și marea ei pasiune pentru proza fantastică.....	46
6.1. Detenția din Malmaison (1941). Valeriu Anania, amprentă digitală	47
6.2. Detenția din Lagărul din Târgu-Jiu (1942-1943).....	48
6.3. Procesul din 1959. Condamnarea la 25 ani muncă silnică (1958 – 1964).....	50
6.3.1. Procesele verbale de interogatoriu.....	51

6.3.2. Memorii.....	52
6.4. Recuperarea biografiei culturale din corespondență.....	57
6.4.1. Scrisorile lui Bartolomeu Anania.....	57
6.4.1.1. Evenimente culturale.....	57
6.4.1.2. Evenimente pastoral-misionare.....	58
6.4.2. Scrisorile lui George Alexe.....	59
7. Biografia culturală din pastorația americană.....	61
7.1. Evenimente culturale din <i>Jurnale</i>	66
7.2. Predici din <i>Jurnale</i>	66
7.3. Conferințe din <i>Memorii</i>	70
7.4. Predici din <i>Memorii</i>	70
8. Traseu teologic-cultural după revenirea în România (1976-1990).....	71
8.1. Conferințe.....	71
8.2. Predici.....	78
9. Cenaclul literar și atelierul biblic de la Mănăstirea Văratec – Neamț.....	100

PARTEA II

CATEHEZĂ ȘI PEDAGOGIE. REPERE CATEHETICE ÎN OPERA MITROPOLITULUI BARTOLOMEU VALERIU ANANIA.....	104
--	------------

10. Dinamica duhovnicească a catehezei.....	105
11. Pedagogi creștini – formatori ai Mitropolitului Bartolomeu Anania.....	108
11.1. Teodor M. Popescu. Simbioza dintre Religie și Cultură.....	108
11.2. Nichifor Crainic. Apostolatul culturii creștine.....	114
11.3. Gala Galaction. Introspecții memorialistice.....	119
12. Cateheza creștină	128
12.1. Cărțile Vechiului Testament.....	128
12.2. Cărțile Noului Testament.....	132
12.3. Cateheza liturgică.....	137
12.4. Cateheza și Securitatea.....	144
13. Religia și învățământul public.....	144
13.1. Perioada proletcultistă.....	144
13.2. Democrația și libertatea culturală.....	146
13.3. Amvon și catedră. Actualitate în diversitate culturală.....	149
14. Arta catehizării.....	151

PARTEA III

DISCURS ȘI EXPRESIVITATE. REPERE OMILETICE ÎN VIAȚA ȘI OPERA MITROPOLITULUI BARTOLOMEU ANANIA.....153

15. Discursul omiletic.....	154
15.1. Noțiuni preliminare despre Cuvântul revelator și proniator.....	154
15.2. Discurs și raționament.....	162
15.2.1. Principiile logice ale gândirii.....	163
15.2.1.1. Principiul identității (<i>principium identitatis</i>).....	164
15.2.1.2. Principiul non-contradicției (<i>principium contradictiones</i>).....	166
15.2.1.3. Principiul terțiului exclus (<i>tertium non datur</i>).....	167
15.2.1.4. Principiul rațiunii suficiente (<i>principium reddendae rationis</i>).....	167
15.3. Discurs și argumentare.....	169
15.3.1. Introducerea.....	172
15.3.2. Narățiunea.....	173
15.3.3. Argumentarea.....	174
15.3.4. Perorația.....	176
15.4. Etică și deontologie.....	177
16. Expresivitatea cuvântului și manifestările lui.....	185
16.1. Măsura sau echilibrul în cuvinte.....	185
16.2. Figuri de stil.....	186
16.2.1. Metafora.....	189
16.2.2. Descrierea.....	192
16.2.3. Comparația.....	193
16.2.4. Aluzia.....	193
16.2.5. Alegoria.....	195
16.2.6. Antiteza.....	195
16.2.7. Reticența.....	196
16.2.8. Maxima.....	196
16.2.9. Neologisme.....	197
16.2.10. Interogația ironică.....	197
16.2.11. Analogia.....	198

16.2.12. Gradația.....	199
16.2.13. Epitetul.....	200
16.2.14. Întrebările retorice.....	200
16.2.15. Caracterul.....	200
16.3. Pledoaria orală a predicilor. Persuasiunea.....	201
17. Teme omiletice.....	210
17.1. Singurătatea, însingurarea, înstrăinarea și tristețea.....	210
17.2. Maica Domnului.....	211
17.3. Predică – drumeție.....	211
17.4. Lumina.....	211
17.5. Cascada.....	212
17.6. Demnitatea.....	212
17.7. Semnul sacru.....	212
17.8. Așteptare – rânduială.....	213
17.9. Fântâna apelor vii – adâncul.....	213
17.10. Suferința.....	213
17.11. Isihasmul.....	214
17.12. Cultură – credință.....	217
17.13. Rotundul creației frumoase. Pankalia.....	218
18. Arta predicării.....	219
Concluzii.....	221
Anexe.....	226
Bibliografia.....	284

MULȚUMIRI

Doresc să aduc mulțumiri coordonatorului meu științific, părintelui prof. univ. dr. Jan Nicolae, pentru permanenta îndrumare, sprijinire și încurajare în anii de studii doctorale, dar și recomandările primite la elaborarea tezei. Îi mulțumesc părintelui profesor că mi-a oferit libertatea de a exploata și aborda această temă de doctorat într-un mod personal, mișcându-mă cu lejeritate într-un subiect atât de vast și trăind o frumoasă experiență de viață.

De asemenea, doresc să îmi exprim gratitudinea față de membrii comisiei de evaluare a lucrării pentru sfaturile și sugestiile oferite: prof. dr. univ. Diana Câmpan, pr. prof. dr. univ. Ștefan Iloaie și lector. dr. univ. Dragoș Ursu. Mulțumiri speciale se cuvin domnului lector dr. univ. Dragoș Ursu pentru oferirea unui bogat conținut de documente de la CNSAS, folosite pentru studiul nostru.

Mulțumirile mele se îndreaptă și către colegii din școala doctorală de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia, cu care am dezbătut numeroase teme în cadrul Școlii Internaționale de Vară a Doctoranzilor Teologi, lărgindu-mi aria de cunoaștere.

Țin să mulțumesc IPS Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, pentru sugestia de a mă dedica unei cercetări doctorale cu privire la personalitatea Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania, oferindu-mi binecuvântarea și susținerea duhovnicească.

Totodată, doresc să adresez mulțumiri speciale familiei mele și prietenilor pentru încurajările și sprijinul devotat, exprimate pe tot parcursul demersului de cercetare doctorală.

CUVINTE CHEIE

religie, cateheză, omilie, genealogie, discurs, expresivitate, cateheză, pedagogie, propovăduire, cultură, tradiție apostolică

INTRODUCERE

Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania a adus o importantă contribuție asupra teologiei și culturii creștine, prin activitatea scriitoricească și misionar-pastorală. Subiectul abordat este complex și presupune o cercetare amplă, atât a operei sale, cât și a activității sale catehetice și omiletice.

Cercetarea noastră folosește un studiu critic și un indice bibliografic bogat și divers, având o perspectivă interdisciplinară prin abordarea aspectelor teologice, lingvistice, sociologice. Rolul este de a scoate la lumină aspecte inedite, neabordate până în prezent de cercetători despre această personalitate a Bisericii Ortodoxe Române care a influențat viața bisericească în general și omiletica în special.

Prezentul studiu a valorificat o bogată bibliografie. Ca noutate, în acest sens, au fost identificate numeroase articole publicate în revistele teologice (*Ortodoxia*, capitolul *Studii și comentarii*) și care au fost semnate în perioada 1949-1958 cu numele: *Vartolomeu Diacul, V.A.* Semnătura cu numele de Bartolomeu a fost folosită după anul 1965, când a plecat în SUA.¹ Pentru studiul nostru s-a folosit în notele bibliografice, la recomandarea comisiei de îndrumare, doar numele de Valeriu Anania, prezentând opera sa în ordine cronologică. Așadar, pentru cercetarea noastră s-au folosit: opera literară, opera din revistele de specialitate (teologice, literare, locale, internaționale, de cultură și artă, etc); documentele CNSAS oferite de istoricul și teologul Dragoș Ursu; interviuri; conferințe și memorii.

---

¹ Cezar ONESIM, „Bartolomeu Anania în revistele teologice (1949-2011). Bibliografie comentată”, referat prezentat în cadrul Școlii Internaționale de Vară a Doctoranzilor teologi, Alba Iulia, 2021, în curs de apariție la revista *Reîntregirea*, 2021. În acest articol s-au identificat numeroase articole, care n-au fost introduse în culegerile bibliografice ale revistelor teologice, apărute recent, fiindcă numele său nu apărea în cuprinsul revistei, ci în cadrul capitolului *Studii și comentarii*. De aceea, descoperirea noastră este foarte importantă pentru a înțelege biografia sa culturală din perioada de dinaintea anului 1958, când a fost condamnat la închisoare.

Încadrarea tematică

Opera Mitropolitului Bartolomeu Anania este vastă, dezvoltată în domeniul literar și teologic, și de aceea tema de cercetare provine din dorința de a descifra raportul dialogal între teologie, literatură și cultura creștină. Biserica creștină a reușit un dialog constant între Revelația divină și cultura profană, reușind să ofere răspunsuri la întrebările contemporane cu privire la viața religioasă. Tema se încadrează în domeniul teologiei pastorale, dar și în latura științelor culturale prin opera sa omiletică care are valoare de artă științifică.

Din modul în care a fost perceput discursul său liturgic, Mitropolitul Bartolomeu Anania este considerat a fi cel mai mare predicator al Bisericii Ortodoxe Române de la sfârșitul secolului al XIX-lea, având o personalitate harismatică în acest sens. Credem că din acest studiu se pot contura concluzii benefice pentru comunitatea științifică, care vor motiva pe cercetători să aprofundeze acest subiect din perspectiva dialogului dintre religie și cultură.

Raportul religie – cultură este surprins cu precădere în literatura memorialistică subiectivă, el mizând pe cultura religioasă în momentele de tensiune ce s-au desfășurat pe parcursul vieții sale. Dacă facem radiografia biografiei sale culturale observăm faptul că tema sa principală a fost păstrarea crezului spiritual ontologic al ființei sale și lupta prin rugăciune, după modelul Sfântului Apostol Pavel. Cunoașterea vieții și operei sale deschide multiple abordări de cercetare pentru viitorii cercetători, însă este elementară cunoașterea acestei tematici ce a stat la baza idealului său în favoarea sintezei dintre religie și cultură.

Simbioza dintre religie și cultură este urmărită pe traseul biografiei culturale și teologice, dar tematica va fi axată asupra discursului omiletic și catehetic, care aduce pentru teologia noastră ceva inovativ. Lucrarea noastră scoate în evidență faptul că Bartolomeu Valeriu Anania, deși cunoștea structura discursului patristic, a înțeles că timpurile contemporane impun un alt tip de discurs, aplicat la necesitățile culturale contemporane. Având o mare experiență culturală americană, unde discursul public este fundamental pentru societate, el va dinamiza oratoria bisericească, depășind în persuasiune discursurile altor mari predicatori: Dosoftei, Varlaam, Teofil Pârâian, Antonie Plămădeală, Cleopa Ilie.

Scopul și obiectivele generale

Premisele de la care plecăm în cercetarea noastră sunt următoarele: Bartolomeu Valeriu Anania are doar o operă strict literară, sau are și o operă teologic-literară? Cât a contat cultura și teologia în formarea caracterului religios-moral? Opera sa susține propovăduirea creștină? Bartolomeu Anania a reușit să-și împlinească idealul privind simbioza dintre religie și cultură?

De aceea, lucrarea noastră are drept scop aflarea răspunsurilor la aceste întrebări și pentru realizarea acestor obiective este necesară cercetarea atât a biografiei, cât și a operei sale.

Referitor la raportul dintre religie și cultură (literatură, eseistică, politică), observăm faptul că el a făcut joncțiunea dintre laic și profan, culminând cu diortosirea și adnotarea Bibliei după Septuaginta. Un alt aspect urmărit de cercetarea noastră este modul în care elementele de mitologie sunt înveșmântate în substrat teologic.

Pe baza acestor coordonate ne dorim să aprofundăm opera sa literară și teologică și să descoperim dacă analizele sale culturale reflectă pasiunea pentru spiritualitatea bizantină în general, și românească în special. Pentru stadiul evaluării noastre vom ține cont de faptul că Bartolomeu Anania a fost un cărturar-monah, format duhovnicește de ascendenții săi preoți din familia maternă, la care s-au adăugat contribuțiile pedagogice ale teologilor laici: Teodor M. Popescu, Ioan G. Coman, Gala Galaction, Nichifor Crainic, etc.

Un alt obiectiv urmărit este prezentarea raportului cu diverși scriitori români religioși. Potrivit formării sale și a temelor abordate, Bartolomeu Anania s-a remarcat prin valorificarea clasicismului, brăzdat de romantism. Un exemplu grăitor este atât modul în care a făcut analogia dintre *Prologul* Evangheliei de la Ioan și *Luceafărul* lui Mihai Eminescu, dar și cum a corelat dramaturgic miturile istorice pe fundalul spiritualității bizantine. Așadar, scopul nostru este de a creiona personalitatea complexă de creator literar și teologic, și cum a valorificat cultura pentru propovăduirea Evangheliei.

Stadiul cercetării

Personalitatea Mitropolitului Bartolomeu Anania a atras atenția multor cercetători în dezbaterile societății științifice și culturale din zilele de astăzi. Fiindcă una din preocupările sale pastorale a fost realizarea simbiozei dintre religie și cultură, a atras atenția multor oameni de cultură, nu numai din lumea literară, ci și cea a științei, abordându-i personalitatea ca teolog, om de cultură și cărturar de anvergură.

Opera literară a Mitropolitului Bartolomeu Anania a suscitat un real interes pentru cercetare în cadrul catedrei de Filologie și istorie a mai multor universități: Lucian-Vasile Bâgiu, *Valeriu Anania. Scriitorul*, Cluj Napoca, Limes, 2006 – lucrare publicată; Nicoleta Pălimaru, *Valeriu Anania. Opera literară*, Editura Limes / Renașterea, Cluj Napoca, 2011; Doina Pologea – Berceanu, *Ofereastră spre sacru. Introducere în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania*, Universitatea din Târgu Mureș, 2017 – lucrare publicată; Adrian Bărbieru, *Valeriu Anania – studiu monografic*, Universitatea din București, 2018; Arhim. Dumitru Cobzaru, *Bartolomeu Valeriu Anania (1921-2011). Omul Destinul si Istoria*, în cadrul Școlii Doctorale

a Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române - Filiala Cluj-Napoca – lucrare publicată; Cristina Elena Safta, *Staging Divinity: Valeriu Anania (Miorița, Meșterul Manole), Lucian Blaga (Meșterul Manole) și Marin Sorescu (Paraclisierul, Iona)*, Universitatea 1 Decembrie 1918 Alba Iulia, 2019; Constantin Petrea, *Valeriu (Bartolomeu) Anania – omul și scriitorul*, Universitatea din Brașov, 2019; Călin Popescu, *Traducerile Psaltirii în limba română. Istoric și problematică (Biblia Mitropolitului Bartolomeu Anania)*, Universitatea Pitești, 2016;

La catedra de Teologie, latura omiletică a fost abordată într-o lucrare de doctorat, dedicându-i-se un capitol: Ionuț Vișan, *Profilul intelectual și duhovnicesc al predicatorului ortodox (Modele reprezentative din istoria predicii la români: Mitropolitul Bartolomeu Anania)*, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj Napoca, 2019; și Bogdan Lupăștean - Barfă: *Mitropolitul Bartolomeu Anania al Clujului – Predicator, catehet și pedagog de vocație*, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj Napoca, 2023. Ambele lucrări nu au fost încă publicate.

Observăm faptul că, din punct de vedere al cercetărilor academice, opera sa a fost mai des supusă evaluării științifice de către segmentul cultural laic, decât de cel teologic. Mai mult, cărturarul Bartolomeu Anania a avut privilegiul să participe la susținerile publice ale doctoratelor lui Lucian-Vasile Bâgiu, Nicoleta Pălimaru și Doina Pologea – Berceanu. Deci, teologul și cărturarul fără doctorat, este evaluat academic de aspiranții la titlul de doctor în literatură. Astfel, opera sa a trecut printr-un amplu filtru ermeneutic și s-a evidențiat contribuția sa la rafinarea limbii române.

Din punct de vedere teologic, Mitropolitul Bartolomeu Anania este evaluat, în studiul nostru, urmărindu-se felul în care a aplicat calitățile native și dobândite în discursul public bisericesc, oferind auditorului una dintre cele mai argumentative și persuasive manifestări oratorice din Biserica Ortodoxă Română.

Metodologia de cercetare

În lucrare vom folosi frecvent termeni specifici ai teologiei pastorale, precum: omiletica, predica, conferința religioasă, pareneza și panegiric.

Omiletica este un obiect de studiu teologic, parte a Teologiei practice, care se ocupă cu acțiunea predicatorului de a vorbi cu poporul, în general, iar predica este un cuvânt provenit din latinescul *praedicare*, care înseamnă: a recomanda ceva cu insistență; a răspândi, a propaga idei, concepții. Conferințele religioase sunt cuvântări și dizertații religioase rostite în fața unui public cu o cultură mai mare și în împrejurări speciale. Au forma unor dizertații religioase și au apărut prin dezvoltarea culturii laice. Pareneza este titlul care se dă predicilor ocazionale sau de

circumstanță, rostite la diverse evenimente din viața religioasă. Deși este o cuvântare scurtă, în ea se expun învățături creștine. Panegiricul este cuvântul rostit la o comemorare festivă, reuniune pentru o sărbătoare solemnă și are scopul de a crea în sufletul ascultătorilor stări sufletești emoționante în discursul este unul patetic.

Din perspectivă academică, s-au folosit câteva metode de cercetare specifice. Prin *metoda istorico-exegetică* s-a urmărit traseul cultural și religios al Mitropolitului Bartolomeu Anania din diferite perioade de activitate: seminarist, student, detenție, misionară, retragere culturală la Mănăstirea Văratec și cea pastorală ca arhieru în Ardeal. În urma cercetării s-au identificat elementele ce au stat la fundamentarea simbiozei dintre teologie și cultură. *Metoda analitică* a fost folosită pentru a face distincție între elementele ce țin de propovăduire și cultură, iar pentru sistematizarea lor ne-am folosit de *metoda sintetică*. *Metoda filologică* a fost utilizată în ultima parte a lucrării datorită faptului că s-a făcut o analiză a textului omiletic din perspectivă culturală și teologică, cu precădere la structurile sintactice și semantice ale discursului Mitropolitului Bartolomeu Anania. Fără înțelegerea figurilor de stil este dificil să înțelegem subtilitățile de gândire propuse de autor. Pentru înțelegerea temelor din predicile sale, s-a folosit *metoda comparativă*, specifică cercetării interdisciplinare. Fiindcă lucrarea noastră presupune dialogul dintre propovăduirea credinței și cultură, atunci se impune folosirea acestei metode pentru identificarea punctelor comune de interferență, dar și de evidențiere a elementelor specifice fiecărei părți. O astfel de metodă este folositoare pentru a înțelege discursul clar și de adâncime al gândirii folosit de Mitropolitul Bartolomeu Anania. Chiar dacă nici o metodă nu reușește să fie suficientă în sine, totuși folosirea lor pe parcursul acestei lucrări ne ajută să elaborăm un conținut încheiat și științific.

Limitele cercetării

Prin forma structurală, teza are la bază o expunere sistematică a argumentelor care susțin problematica cercetată. Personalitatea Mitropolitului Bartolomeu Anania este creionată prin analizele făcute cu privire la biografia culturală, apoi a operei catehetice și omiletice. Lucrarea este împărțită în trei secțiuni: *Propovăduire și cultură. Repere biografice și axiologice în opera Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania; Cateheză și pedagogie. Repere catehetice în opera Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania și Discurs și expresivitate. Repere omiletice în viața și opera Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania.*

PREZENTAREA SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT

În primul capitol, intitulat *Propovăduire și cultură. Repere biografice și axiologice în opera Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania*, s-a urmărit modul în care a înțeles Bartolomeu Anania raportul dintre religie și cultură și felul în care a luat anumite hotărâri. Demersul exegetic s-a fundamentat asupra memorialisticii publicate dar și asupra unei expediții de cercetare genealogică în sate din județele Alba și Vâlcea. Aici s-au descoperit originile maternel și paternale ale Mitropolitului Bartolomeu Anania. S-a întocmit un arbore genealogic, folositor pentru demersul nostru, identificându-se ascendenți care s-au evidențiat prin viața religioasă și culturală. Cercetarea genealogică este deosebit de importantă, fiindcă ne ajută să înțelegem studiul nașterii și al evoluției unei familii, dar și înrudirile dintre persoanele unei epoci, evoluția lor în timp și felul în care aceste înrudiri au contribuit la evenimente istorice și culturale (înființarea căminului cultural din Glăvile, a bibliotecii comunale, a spectacolelor teatrale, etc).

În urma acestor cercetări s-a punctat faptul că Bartolomeu Anania s-a înrudit pe linie maternă cu boierii olteni Mărgăritescu. În plus, se pare că între acești boieri și învățătorul aromân Apostol Mărgăritescu din Macedonia au existat relații familiale.

În continuare, s-a scos în evidență faptul că Bartolomeu Anania a fost un copil inedit prin modul în care s-a orientat asupra literaturii și asupra Bibliei. Pe lângă educația primită de la bunicul preot Ion Mărgăritescu și a mamei sale autodidacte, el a dobândit o vastă cultură. Acest lucru a fost argumentat prin: recunoștința avută pentru scriitoarea Selma Lagerlöf (depunerea unui buchet de flori la mormântul ei de la Karlstad – Suedia, în anul 1968); perioada de adolescență când se rupe de ideologia legionară și ia contact cu ideologia dostoievskiană creștină promovată în cursurile de mistică ale lui Nichifor Crainic; legătura tainică cu Nicolae Iorga, care nu a fost evocat în memorialistica sa, cu toate că acesta i-a fost un factor catalizator pentru dramaturgie; pasiunea pentru literatura lui Mihail Sadoveanu, în special asupra literaturii de inițiere din *Creanga de Aur*; perioada editorială de la *Dacia Rediviva*, care l-a costat foarte mult în condamnarea din 1958.

Perioada de tinerețe a fost agitată printr-o studenție zbuciumată, datorită luptei împotriva demonului neastâmpărului. În această parte a lucrării s-a căutat descifrarea unei chei tainice privind tragismului din viața sa (detenția, privarea de libertate și de drepturi sociale). Etapele negative din viață s-au datorat încăpățânării de a nu sta sub binecuvântarea și asistența spirituală

a duhovnicului. Atunci când aplica practica duhovnicească, viața îi era liniștită; atunci când intervenea demonul neastâmpărului, intervenea suferința.

De aceea, lucrarea noastră a subliniat valoarea pedagogică a operei memorialistice. Bartolomeu Anania este scriitorul care vrea să spună ceva, dar scrierea este astfel alcătuită încât cititorul este solicitat la efortul de a descoperi cheia de profunzime, tainică, de adâncime. Inițial, la prima vedere, se crede că Bartolomeu Anania și-a scris memoriile doar pentru a-și justifica deciziile și de a nu fi condamnat de istorie sau de cei ce aveau preocupări de a fabrica o literatură de proză fantastică. Lucrarea noastră vrea să puncteze faptul că Bartolomeu Anania a abordat literatura memorialistică și din dorința de a transmite o cheie de profunzime duhovnicească: nu este bine să rămâi fără duhovnic, fără o călăuză. Astfel, memorialistica are trăsăturile unui bildungsroman.

Tot în această parte a lucrării, în care s-a abordat tema despre maturitatea culturală și duhovnicească a lui Bartolomeu Anania, s-a arătat că din punct de vedere biografic a existat o ciclicitate: după zece ani de pace, urmau zece ani de suferință. De aici reiese conștiința unui plan din partea divinității. Această conștiință de sine l-a ajutat în exersarea răbdării.

După un deceniu de viață americană, Bartolomeu Anania a avut privilegiul unei educații vocaționale la școala isihastă paisiană a părintelui Ilie Cleopa. Nu a fost întâmplător faptul că a ajuns sub un astfel de ghidaj duhovnicesc. Studiul nostru a argumentat, pe baza însemnărilor zilnice de jurnal, aprecierea pentru părintele Ilie Cleopa (corectarea manuscriselor pentru a fi publicate; discuții și sfaturi duhovnicești; susținerea părintelui Cleopa pentru funcția de patriarh; atragerea unor tineri teologi spre Mănăstirea Sihăstria). Din cele enumerate, reiese faptul că Bartolomeu Anania a fost un inițiat al isihasmului de tip paisian.

În lucrarea noastră, după interpretarea biografiei culturale, s-a întocmit traseul conferințelor și al predicilor sale (data, locația și tema susținută). Acest capitol este inedit fiindcă s-a întocmit traseul cronologic și tematic pe baza însemnărilor din jurnalele zilnice. Menționarea tuturor predicilor și conferințelor poate fi un început pentru un nou subiect de cercetare și totodată pentru recuperarea lor într-un volum editorial. Dar, și evoluția lor pe parcursul anilor este importantă a fi studiată, fiindcă Mitropolitul Bartolomeu Anania revenea asupra lor, îmbunătățindu-le pe parcursul anilor.

Așadar, biografia Mitropolitului Bartolomeu Anania este amețitoare prin prisma ispiterii demonului neastâmpărului, însă experiența dureroasă l-a învățat că viața trebuie clădită pe cumințenie canonică. Studiul nostru contribuie la clarificarea anumitor ambiguități din biografia sa prin corelarea numeroaselor izvoare utilizate.

În al doilea capitol al lucrării, intitulat *Iubirea creștină în actualitate. Repere catehetice în opera Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania*, ne-am aplecat asupra a ceea ce înseamnă dinamica catehezei creștine. În acest sens, ne-am folosit de operele unor mari pedagogi laici creștini, care au stat la formarea caracterului său de didascal harismatic. Această cercetare este de actualitate pentru Biserică. Prin noile provocări tehnologice se caută o formulă pentru o misiune eficientă din parte a tuturor instituțiilor. Din această cauză, în mediul social circulă mai multe forme ale discursului. Biserica este nevoită să se adapteze noilor provocări, însă nu și să-și însușească aceste tipuri de discursuri (publicitar, administrativ, politic, etc), ci să rămână în matca discursului bisericesc care a putut transforma cultura păgână într-o cultură creștină. De acest mod de înțelegere al discursului bisericesc trebuie să se folosească pedagogul și catehetul creștin.

Mitropolitul Bartolomeu Anania a folosit discursul religios clar și argumentativ pentru înțelegerea sensurilor religioase biblice și aplicarea lor în trăirea liturgică. Astfel, avem nevoie de o educație care să formeze specialiști pentru discursul oratoric, cu calități persuasive. În acest capitol sunt scoase în evidență bunele practici în educația religioasă a Mitropolitul Bartolomeu Anania. Calitatea de propovăduitor creștin a fost dobândită în urma transferului de informații fundamentale despre tradiția apostolică sub influența unor mari teologi: Nichifor Crainic, Teodor M. Popescu, Gala Galaction, etc. Fiecare dintre ei a contribuit la formarea caracterului său religios-moral, după modelul educatorului apostolic harismatic. Nichifor Crainic a aplicat teoriile privind influența credinței în viața socială prin tema apostolatului culturii creștine. Teodor M. Popescu a redactat principiile catehetice ale pedagogilor creștini și raportul dintre Biserică și Cultură. Gala Galaction a prezentat profilul cultural al unor mari predicatori creștini.

Așadar, Mitropolitul Bartolomeu Anania a folosit principiul potrivit căruia exegeza biblică trebuie să aibă loc în cadrul liturgic. Precum în Liturghia credincioșilor are loc o Euharistie a Trupului și Sângelui lui Hristos, tot așa în Liturghia catehumenilor se înfăptuiește o Euharistie a Logosului prin cuvântul catehetic-omiletic.

În acest sens, s-au identificat locurile biblice în care Mitropolitul Bartolomeu Anania a intervenit în notele de comentarii cu citate din teologi bizantini în favoarea educației creștine. El a susținut faptul că misiunea este una liturgică, sinergică și originală, fiind influențat de trei criterii personale: rugăciunea, meditația și schița personală. Cuvântul catehetic trebuie să fie transmiterea vibrației misionarului. Ea descrie, în esență, starea duhovnicească și culturală a unei comunități. Ideea de forță o constituie lupta prin rugăciune după modelul Sfântului Apostol Pavel. Acest lucru îl evidențiază pe Mitropolitul Bartolomeu Anania ca misionar în duhul tradiției apostolice și al teologiei bizantine niptice.

Intrând în contact cu paisianismul isihast al arhiepiscopului Victorin Ursache, apoi cu cel al părinților Paisie Olarul și Ilie Cleopa de la Mănăstirea Sihăstria – Neamț, Mitropolitul Bartolomeu Anania folosește o cateheză de natură isihastă și nu scolastică. În acest sens duhovnicesc, el a primit sarcina de a corecta *Catehismul* părintelui Ilie Cleopa, apoi a intervenit cu declarații pertinente în favoarea isihasmului în interviul din Convorbirile duhovnicești ale părintelui Ioanichie Bălan. Menționăm că folosirea terminologiei teologiei isihaste și a bibliografiei bizantine pentru perioada sfârșitului de secol al XIX-lea, denotă un spirit eroic din partea sa. Cenzura aplicată de sistemul politic, din acea perioadă, nu permitea ca în mediul public să apară nuanțe de misticism.

Un alt aspect, dezbătut în acest capitol, se referă la rolul avut de Bartolomeu Anania cu privire la învățământul religios. Acest traseu este urmărit pe întreaga perioadă didactică: profesor la școala Mănăstirii Bistrița din Vâlcea, asistent universitar la Facultatea de Teologie din București, decanul Centrului de perfecționare a clerului de la Curtea de Argeș, inspector pentru învățământul religios în Patriarhia Română, inițiator de proiecte educaționale pentru școlile monahale, susținător al proiectelor de cateheză națională după anul 1949 când obiectul Religia a fost scos din școala publică. Toate aceste etape au fost examinate și s-a ajuns la concluzia că Bartolomeu Anania a desfășurat această misiune cu dăruire și pasiune, cu toate că Siguranța statului se opunea prin eliminarea din fruntea acestor misiuni pe motiv că are capacitatea de a mobiliza oameni prin cuvânt.

Pedagogia creștină implică prezența unui pedagog cu calități harice. Acesta a fost motivul pentru care s-a cercetat întreaga Sfântă Scriptură diortosită și comentată de Mitropolitul Bartolomeu Anania pentru a depista locurile biblice în care este tratată problema catehetică. Pentru noi a fost prioritar de a afla modul în care este percepută misiunea propovăduirii învățăturii creștine. În urma acestui studiu, s-a ajuns la următoarele idei fundamentale: catehetul este persoana spre care trebuie să se îndrepte atenția noastră, el fiind un reprezentant de seamă al comunității; cel ce atinge culmile înalte ale misiunii creștine capătă o alură de erou al generației sale; educarea ține de modul de operare pedagogică a lui Dumnezeu; munca pedagogică în Biserică nu este scutită de ispitele diavolului; la bătrânețe, când sunt situații de însingurare, cateheza poate fi una de consolidare a operei misionare în resorturile ei organizatorice; cateheza trebuie disociată de filantropie, fiindcă trăsătura fundamentală a catehezei este orientarea educației asupra omului ca persoană capabilă de viață spirituală. Structura metodei sale catehetice a păstrat formatul educațional al tradiției apostolice cu specificul unei vocații interioare: monahismul.

În capitolul al treilea, denumit *Discurs și expresivitate. Repere omiletice în viața și opera Mitropolitului Bartolomeu Anania*, este dedicat unei mai vechi preocupări a ierarhului cărturar privind lucrarea Logosului revelator și proniator în discursul omiletic. Dobândirea titlului de cel mai bun orator creștin contemporan, s-a datorat faptului că Mitropolitul Bartolomeu Anania a respectat principiile științifice ale raționalității și argumentării, predica sa depășind imanentul și împărtășind transcendentul.

Mitropolitul Bartolomeu Anania s-a poziționat în primul rând pe conexiunea dintre teologia apologetică a Sfântului Justin Martirul și Filosoful și teologia filocalică bizantină, apoi pe progresul academic personal cu privire la teologia Logosului, care operează fie prin ocultare, fie prin revelarea proporționată de puterea de înțelegere a oratorului. Este vorba, în acest capitol, de dinamismul arcanic al transferului de principii teologice de la o generație la altă generație. Transmiterea patrimoniului de cultură și spiritualitate se ghidează după modelul patristic, iar Mitropolitul Bartolomeu Anania a fost pedagogul harismatic providențial pentru acest transfer, sub forma unei filiații apostolico-patristice. Totodată, transmiterea patrimoniului de cultură și spiritualitate se ghidează după modelul patristic, pe care noi în lucrare l-am subliniat ca fiind prezent din cele mai fragede perioade ale adolescenței (traducerea poeziilor religioase ale Sfântului Grigorie de Nazians).

În această parte a lucrării s-au prezentat mai multe tipuri de discursuri oratorice. Mitropolitul Bartolomeu Anania a folosit discursul bisericesc, însă cu precizarea faptului că nu a folosit limbajul teologiei sistematice, din cauza faptului că Biblia este o rostire a nucleelor. Teologia, după gândirea patristică, este o vorbire despre Dumnezeu; pe când Sfânta Scriptură este vorbirea lui Dumnezeu despre Sine însuși. Cei ce participă la Sfânta Liturghie vor să se desprindă de limbajul uzual și vor să guste din limbajul Evangheliei. Îndepărtarea de limbajul bisericesc, cizelat pe parcursul atâtor veacuri, atrage lipsa de convingere și pierderea cuvântului convingător, al persuasiunii. Pornind de la acest principiu al discursului omiletic, că omilia sau cateheza nu trebuie să folosească construcția lexicală a teologiei sistematice, Mitropolitul Bartolomeu Anania își elaborează predica pe platforma a două obiective: consolidarea culturii și catehizarea creștinului. Iată de ce, raportarea predicatorului la teoria despre Logosul divin revelator și proniator, atrage responsabilitatea față de Evanghelie și propovăduire. Limbajul nu trebuie să fie unul dominator, mai ales că prin oratoria bisericească are loc conlucrarea cu harul Duhului Sfânt. Acest lucru atrage umilința smerită în momentul tălmăcirii Evangheliei și raportarea permanentă la tradiția bisericească.

O altă idee, dezbătută în acest capitol, se referă la faptul că Mitropolitul Bartolomeu Anania ne surprinde cu exegeza sa privind sensul evanghelizării. Acest capitol este folositor

cercetării pentru că se arată modul în care a înțeles ierarhul doctrina despre întemeierea Bisericii. Potrivit definiției din manuale, răzbate ideea că Biserica a fost înființată de Domnul Iisus Hristos pe Cruce și pe temelia predicii apostolice. Chiar dacă se amintește de predica apostolică, totuși Mitropolitul Bartolomeu Anania își dă seama că pentru existența acestei predici se impune prezența unei comunități. Iată de ce, ierarhul subliniază importanța prezenței adunării celor ce au primit cuvântul și s-au botezat. Prezența ascultătorilor la cuvântul Sfântului Apostol Petru a fost totodată o condiție fundamentală pentru înființarea Bisericii la Pogorârea Sfântului Duh de la Rusalii. Acest orizont este regăsit în scrierile și predicile Mitropolitului Bartolomeu Anania, provocând o retrezire spirituală a slujitorilor altarului care, săvârșind minunea euharistică zi de zi, pot pierde elanul de a cuvânta.

Referitor la raportul dintre teologul - intelectual și misionarul – predicator, el se arată a fi în favoarea misionarului, fiindcă implică mărturisirea personală. Pastorația se poate desprinde de carențele și lipsurile timpurilor contemporane: lipsa de curajul de a vesti cuvântul lui Dumnezeu, evitarea cuvântării, liturghisirea fără predică. Însă, a fi misionar înseamnă a fi apostol.

Referitor la raportul dintre discurs și raționament, predica trebuie să folosească argumentele logice, fiindcă argumentul este el însuși un raționament, care are rolul de a ajuta la înțelegerea justă a adevărilor de credință. Cu cât predicatorul folosește în predica sa normele principiilor logice ale gândirii, cu atât credincioșii vor avea încredere că cele expuse în predică sunt adevăruri, iar discursul va fi de succes. Aplicarea unui discurs logic atrage o mai bună asimilare a adevărilor de credință. Totodată, s-a arătat, în studiul acesta, faptul că raportul dintre discurs și argumentare este esențial. Nivelul intelectual al ascultătorilor este diferit de la o generație la altă generație, și de aceea Mitropolitul Bartolomeu Anania a depus o muncă susținută de a se pregăti pentru predică, lărgindu-și orizontul de cunoaștere al mai multor științe.

Mitropolitul Bartolomeu Anania a evitat patologia comunicațională, fiind capabil intelectual și moral să transfere învățătura Bisericii în conștiința auditorului, printr-o convertire intelectuală. El a avut capacitatea de a-și adapta cuvântarea astfel încât să devină cât mai persuasiv. Persuasivitatea sa nu era languroasă, el obținând reacțiile afective din partea credincioșilor săi care îi apreciau munca făcută pentru propovăduirea Evangheliei.

În arta de a vorbi convingător și frumos în public, Mitropolitul Bartolomeu Anania a apelat la puterea de expresivitate a cuvintelor. În această parte a studiului nostru s-a urmărit modul în care a folosit o interesantă măsură a cuvintelor, evitând limbajul de lemn. Acest fapt a condus la stabilirea trăsăturilor discursului său omiletic: puritatea, precizia, simplitatea,

eleganța și armonia stilului. La acestea se adaugă figurile de stil: metafora, descrierea, comparația, aluzia, alegoria, antiteza, reticența, maxima, interogația ironică, analogia, gradația, epitetul, întrebările retorice, caracterul.

Nu lipsesc din această parte, considerentele privind pledoaria pentru oralitatea predicilor. Mitropolitul Bartolomeu Anania a fost înzestrat cu acest talent al oralității, datorită calității de foarte bun narator. Nu numai că domina pe ascultător, ci reușea să se domine și pe sine însuși. Prin pledoarie se sonda intelectul auditorului încât, pe lângă planul predicii pregătit de dinainte, reușea să creeze artistic un conținut armonios și organic. Prin predici, Mitropolitul Bartolomeu Anania se punea în relație interpersonală cu ascultătorii. Acest lucru s-a realizat, în primul rând, pornind de la premisa că orice mesaj pe care încerci să îl transmiți trebuie să conțină ceva din tine. Nu poți transmite pur și simplu cuvinte. Nu poți transmite doar informații. Trebuie să fii mai mult decât un simplu transmițător. Altfel, predicatorul nu are credibilitate și nu va intra în contact cu ascultătorii. Persuasiunea Mitropolitului Bartolomeu Anania s-a datorat și experienței americane, unde discursul public este foarte important.

Succesul cuvântărilor lui Bartolomeu Anania s-a clădit pe calitățile intelectuale, dar și pe aspectele fizice: voce, ținută și mimica gestuală. Fiind înzestrat cu o voce prin care a transmis mesaje clare, el încânta auditorul și nu era deranjant. Intensitatea, timbrul, intonația și ritmul vocii l-au ferit de a fi languros, antipatic și plictisitor. Din punct de vedere vestimentar, al veșmintelor folosite la serviciul divin, Mitropolitul Bartolomeu Anania a aplicat nota bunului simț. Nu observăm în vestimentația sa proporții cu accente nefaste, ci cât să trădeze simbolistica puterii. Îmbrăcămintea era cu gust și curată, arătând că este o persoană ordonată și îngrijită. De asemeni, el a înțeles faptul că se afla mereu sub lumina reflectoarelor. Subliniem mimica gestuală și faptul că toate trăsăturile sale fiziologice scoteau în prim plan trăsătura bărbăției. Predicile sale emanau un duh de bărbăție sănătoasă. Raportul dintre cuvintele rostite și limbajul corpului au fost în favoarea non-verbalului. Este greu de realizat persuasiunea după modelul Mitropolitului Bartolomeu Anania, fiindcă procedul său de comunicare, pe lângă aceste trăsături fizice, au cuprins interesante figuri de stil și teme oratorice.

La sfârșitul părții a treia, s-au prezentat temele oratorice folosite: singurătatea, însingurarea, înstrăinarea și tristețea; Maica Domnului; Predică – drumeție; Lumina; Cascada; Demnitatea; Semnul sacru; Așteptare – rânduială; Fântâna apelor vii – adâncul; Suferința; Isihasmul; Cultură – credință; 17.13. Rotundul creației frumoase. Pankalia.

Calitatea literară a Mitropolitului Bartolomeu Anania și-a spus cuvântul în expresivitate discursului oratoric. Arta sa de mare predicator a ținut cont de aceste teme specifice, care au fost cizelate de-a lungul timpului. În același timp, el a fost un predicator inovativ în ceea ce ține

de planurile omiliei, folosind cu măiestrie narațiunea. Stilul său specific a devenit subiect de cercetare academică, fiindcă viitorii propovăduitori doresc să înțeleagă cum Mitropolitul Bartolomeu Anania a reușit în acest proiect predicatorial, acela de a-i ajuta pe oameni să înțeleagă mai bine sensurile Scripturii și ale Liturghiei. El a fost misionarul harismatic, care îi descurajează pe oameni să citească Biblia și să participe la Sfânta Liturghie fără să înțeleagă sensurile de adâncime duhovnicească. Deci, Bartolomeu Anania este iubit fiindcă a fost ierarhul cărturar care a luat în serios modul de transmitere al mesajului biblic și a creat un discurs omiletic ca o operă de artă creștină cu valență științifică.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI FINALE

Cercetarea operelor literare și teologice ale Mitropolitului Bartolomeu Anania, duc la concluzia faptului că el a fost înzestrat cu o vastă cultură teologică și laică, pe care s-a susținut activitatea misionară. Cizelat în școlile culturii și teologiei românești, Bartolomeu Anania este un maestru în arta medierii, prin modul în care transmite mesajul evanghelic, într-o limbă neaoșă ce a fost supusă unui permanent proces de modificare semantică a cuvintelor. La nivel național era nevoie de „*cineva familiarizat cu vârstele limbii și cu eternitatea liturgică pentru a le repune în dialog*”² și care să aibă „*un simț al nuanței și al proprietății cuvintelor remarcabil, un adevărat poliglot al graiurilor române.*”³

Mitropolitul Bartolomeu a stăpânit cu măiestrie arta stilizării, iar prin studiul nostru confirmăm statutul de slujitor al cuvântului evanghelic, al cuvântului artistic și convingător. Pentru susținerea tezei noastre, a fost necesară folosirea de numeroase mijloace ilustrative, (explicații, istorisiri, definiții, argumentări), fiindcă el a excelat în strategii stilistice și persuasive. El a stăpânit exemplar figurile stilistice, dar nu prin imitația unui stil anume, ci prin originalitate.

Cu o viață petrecută prin vârtejuri amețitoare, cu suferințe, Mitropolitul Bartolomeu a reușit să rabde aceste vicisitudini și să-și înnobileze cariera prin cumișenie canonică și propovăduire jertfelnică. Temele abordate în operele sale au fost de sorginte religioasă, și putem afirma că prin opera sa se încadrează în rândul scriitorilor religioși.

Slujirea arhierescă a avut ca obiectiv continuarea politicii administrative bisericesti după modelul patriarhului Justinian Marina, cu atenția centrată asupra persoanei preotului

---

² Jan NICOLAE, *Celebrarea credinței...*, p.24.

³ *Ibidem*, p.24

liturghisitor, pe care a căutat să-l ocrotească prin măsuri canonice. Grija pentru Logosul divin, s-a evidențiat prin diortosirea Sfintei Scripturi. În calitate de teolog și om cu largă deschidere culturală a aplicat soluții echilibrate, propunându-le cu discernământ.⁴

Cunoașterea biografiei sale culturale este de o deosebită importanță pentru memorialistica Bisericii, fiindcă din cunoașterea ei identificăm: problemele de natură pastorală; teme omiletice calendaristice, specifice fiecărei perioade de timp; și se impune pe viitor continuarea cercetării în arhivele parohiale din satele de origine ale părinților săi, din Booz, Reciu, Drăgășani, Amărăști, Glăvile, completându-se arborele genealogic.

Propunem pentru viitoarele cercetări, privind biografia sa culturală: sondarea arhivelor de urmărire informativă de la CNSAS, atât de dinaintea anului 1976, cât și după revenirea în țară, la propunerea scriitorului Aurel Sasu; cercetarea arhivei Institutului de Combatere a Totalitarismului, care își are originea în Grupul de Reflecție și din care a făcut parte ca membru fondator; descoperirea arhivei cu corespondență din arhiva Arhiepiscopiei din Detroit; descoperirea agendelor cu însemnări zilnice, considerate de Aurel Sasu ca fiind dispărute prin sustragere:

„Trebuie să mă gândesc și la gospodărirea sfârșitului pământesc. De obicei (din nefericire), imediat după moartea unui episcop (dar nu numai!), bunurile lui dispar ca prin farmec, topindu-se care încolo (eu nu am mai găsit nimic din ceea ce i aparținuse lui Teofil, nici măcar un baston). Nu același lucru însă se petrece într-o mănăstire. Așadar, zilele acestea mi-am strămutat la Nicula toate cărțile bibliotecii mele personale (inclusiv cele folosite în atelierul biblic), precum și alte bunuri agonisite între timp (icoane, tablouri, porțelanuri, gravuri, obiecte decorative, etc).”⁵

Aceste direcții de activitate misionară, îl certifică pentru obținerea titlului de cel mai însemnat misionar creștin din ultimul secol. Ca om în slujba Logosului și a literaturii române, mitropolitul Bartolomeu Anania a „pledat o viață întreagă pentru regăsirea unui raport organic și perihoretic între cult și cultură. Opera sa culturală poartă mireasma închinării în duh și adevăr, iar cea teologică rafinamentul cultural al inteligenței credinței.”⁶

---

⁴ Ștefan ILOAIE, „Regenerarea morală a persoanei și a neamului în concepția mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, în Maria TEODOREANU / Cezar ONESIM, *op.cit.*, p.145.

⁵ Bartolomeu Valeriu ANANIA / George ALEXE, *O luptă neterminată*, Editura Eikon, 2015, p.67.

⁶ Jan NICOLAE, *Terra eucharistica între arborele lui Iesei și vitis mytica: elemente de iconografie și cateheză euharistică în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania*, în Cezar ONESIM et illi, *Simpozionul național „Valori naționale în creația Mitropolitului Bartolomeu Anania”*, ediția I, 24-25 ianuarie 2015, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2015, p.17.

Cateheza Mitropolitului Bartolomeu Anania a fost un act liturgic sinergic și original, amprentată în ființa sa prin respectarea celor trei criterii: rugăciunea, meditația și schița personală. Prin cuvântul său se transmite vibrația personală a misionarului și se pot identifica elementele ce descriu starea duhovnicească și culturală a unei comunități. Prin studiul nostru ne-am propus să promovăm modul de viață și misiune al Mitropolitului Bartolomeu Anania, care, pe lângă cele trei criterii catehetice, anunțate mai sus, s-a dedicat jertfelnic pentru promovarea teologiei apostolice, filocalice niptice, care are drept fundament lupta (apologia) prin rugăciune, după modelul Sfântului Apostol Pavel.

Pentru confirmarea acestui deziderat, privind apartenența la tradiția apostolică, s-au făcut cercetări și s-au evidențiat pedagogi creștini, formatori ai Mitropolitului Bartolomeu Anania. Suntem încredințați de faptul că s-a pus în lumină felul în care a fost transmisă cultura creștină de-a lungul secolelor, el considerându-se produsul unui șir lung de didascoli, care au fost în favoarea pedagogiei de inițiere creștină de tip arcanic. În acest sens, au fost cercetate comentariile din Biblia diortosită după Septuaginta, s-au identificat locurile unde s-au făcut mențiuni exprese cu privire la această misiune, iar concluzia noastră este că Mitropolitul Bartolomeu Anania a fost fidel duhului patristic bizantin. Cunoașterea acestor comentarii a fost importantă, fiindcă s-a dobândit experiența ermeneutică pe dedesubt, propusă de Bartolomeu Anania, după care trebuie să se ghideze misionarul creștin.

Prezența obiectului Religie în societatea românească, contribuie la formarea caracterului religios-moral al creștinilor. Acest subiect este actual în zilele noastre, mai ales că sunt propuneri guvernamentale de a scoate la liceu obiectul Religie din trunchiul comun educațional. Au fost identificate contribuțiile sale personale cu privire la misiunea catehetică națională, atât în anul 1949, când s-a inoculat public cultura proletcultistă, cât și după 1989, când la insistența Grupului de Reflexie s-a dobândit reintroducerea educației religioase în școlile publice.

Interesantă a fost implicarea sa ca membru fondator al Grupului de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii, care a luat loc datorită unei discuții cu Patriarhul Teoctist despre noua situație din Biserică privind participarea preoților la viața politică, emanată din Scrisoarea Pastorală a patriarhului la sărbătoarea Nașterii Domnului. Acasă la Andrei Pleșu, în data de 9 ianuarie 1990, împreună cu e Teodor Baconski, Daniel Ciobotea, Iustin Marchiș și preotul Crâșmaru, s-a format această grupare ca rezultat al situația prin care trecea Biserica Ortodoxă Română: panica ierarhilor, starea incertă a clerului, demoralizarea liderului Bisericii și așteptările firești ale credincioșilor. Soluțiile acestui grup nestatutar și juridic priveau revigorarea spirituală a credincioșilor din interiorul Bisericii, prin refacerea simbiozei dintre tradiție – cult – cultură și normalizarea situației din ierarhia bisericească.

Dacă înțeleptul Solomon afirma că „prin binecuvântarea oamenilor drepti cetatea merge înainte, iar prin gura celor nelegiuți ajunge la ruină”⁷, putem concluda faptul că ortodoxia românească a cunoscut, în persoana Mitropolitului Bartolomeu Anania, pe slujitorul din cetate care s-a simțit „în găzduirea lui Dumnezeu”⁸. Dedicarea jertfelnică, ca o calfă, în chestiunea litigioasă dintre educația laică și cea religioasă, cu speranța realizării unei lumi mai spirituale a fost rezultatul alchimiei culturale superioare. Dispărând credința, se răspândește credulitatea, crește servilismul și curajul grosolan. În acest sens, el s-a statornicit ca om „încuvântat”, cu misiunea restabilirii ordinii spirituale și morale.

Pentru biografia culturală, un punct important al cercetării a constat în refacerea traseului cultural, privind misiunea din țară și străinătate, locurile și subiectul conferințelor și predicilor. Cu această ocazie s-au făcut legăturile dintre temele abordate înainte de episcopat, și modul în care au fost reluate în timpul perioadei de episcopat la Cluj.

Mitropolitul Bartolomeu Anania a lăsat o moștenire culturală și religioasă din dorința de a-i ajuta pe oameni să înțeleagă mai bine înțelesurile Scripturii și ale Liturghiei. Chiar dacă unii spun că au dragoste de Scriptură, mulți dintre ei nu o citesc sau nici măcar nu o studiază; iar alții o citesc ca și cum ar fi un tezaur căzut din cer, interpretând-o după specificul zilei respective, fără înțelegerea contextului și situațiilor autorilor inspirați de Duhul Sfânt.

Prin oratoria bisericească, se încadrează în rândul misionarilor harismatici, care îi descurajează pe oameni să citească Biblia și să participe la Sfânta Liturghie fără să înțeleagă care sunt sensurile profunde, de adâncime. Prin oralitatea discursurilor sale ne transmite duhul luării în serios al mesajului biblic și ne oferă o mână de ajutor. El ne încredințează de faptul că Duhul Sfânt este cel ce ne asistă să înțelegem mesajul divin și faptul că nu se anihilează personalitatea, ci dimpotrivă o susține, ca formă de exprimare a credinței, prin cuvintele noastre. În acest sens, predica sa este un produs de artă creștină cu potențial științific și reprezintă modul în care este transferată starea tensionantă și energetică dintre predicator și Duhul Sfânt către comunitate.

În urma studiului nostru, punctăm următoarele:

1. Mitropolitul Bartolomeu Anania a fost pasionat de modul în care trebuie prezentat cuvântul Scripturii pentru a atinge inimile ascultătorilor.

---

⁷ Bartolomeu Valeriu ANANIA, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2018, Cf. Pildele lui Solomon 11, 11.

⁸ Valeriu ANANIA, *Cerurile Oltului...*, p.352.

2. Discursul său a fost persuasiv fiindcă, din modul în care a fost rostit, se înțelegea faptul că nu era necesar doar a citi Biblia, ci și faptul că trebuia să împlinim voința lui Dumnezeu. De aceea, mesajul său atingea inimile.
3. Predica sa nu a fost un exercițiu academic de cercetare biblică. El s-a încadrat în rândul oratorilor care au transmis un mesaj clar, ce dă sens textului biblic. El a demonstrat faptul că teologia nu a devenit autosuficientă, prin faptul că a luat în considerare problemele culturale actuale, susținând dialogul dintre religie și cultură. Angajându-se în acest dialog, el nu a folosit o limbă de lemn, folosind citate din perioada patristică, ci a abordat o raționalitate a discursului astfel încât să ofere răspunsuri la frământările contemporane, spre exemplu la drepturile omului.
4. Discursul său a fost un efort de reactualizare a semnificațiilor teologice și de o interpretare teologică a culturii. Cultura nu trebuie diabolizată. Predicatorul trebuie să fie un bun cunoscător al teologiei patristice, fiindcă în acea perioadă s-a elaborat concepția creștină a raportului dintre spirit și materie, dezvoltându-se perspectiva Logosului întrupat. În acest sens, se postulează formarea viitorilor predicatori pe o bună temelie a educației teologice, care va avea rolul de a purifica cultura. Subliniem faptul că Mitropolitul Bartolomeu Anania nu a folosit cultura pentru explicarea Revelației, fiindcă misterul nu poate fi circumscris rațiunii umane, ci a folosit-o pentru a pregăti și a adapta rațiunea umană la misterul divin.
5. Predica sa nu a fost una de tip neutră. Ea era una de angajare. El a preferat dialogul dintre cultură și religie. El și-a iubit Ortodoxia cu patimă sfântă și a evidențiat vitalitatea Bisericii ortodoxe. Puterea credinței vine din temelii și izvoarele tradiției apostolice. Ni se propune să ascultăm de graiul Sfinților Părinți și al strămoșilor noștri. El a fost un crainic al Sfintei Tradiții, al Sfinților Părinți, al unui tezaur valoros. Teologia propovăduită de Bartolomeu Anania nu este de factură individuală, ci colectivă, plină de armonie și consens. El a demonstrat felul în care Ortodoxia a avut înțelepciunea și simțul practic de a forma o cultură creștină, asimilând cultura mediteraneeană. Ortodoxia spiritualizează și interiorizează; iubește ideea, simbolul, rugăciunea duioasă și smerită; și este lăuntrică și de adâncime.
6. Memorialistica lui Bartolomeu Anania (Memorii, Procesele verbale de interogatorii, Jurnalele zilnice) pune în lumină preocuparea pentru propovăduirea creștină prin simbioza dintre cult și cultură. Se impune o atenție sporită față de arhiva CNSAS, fiindcă, din lipsa stenogramelor conferințelor și predicilor, trebuie considerată incompletă. Punerea în balanță a numeroaselor mărturii din traseul cultural creștin și a documentelor din dosar, ne determină să postulăm doar pasiunea Securității pentru literatura de proză fantastică. Ni se descoperă

prin cercetarea noastră un Bartolomeu Anania, cu alură de propovăduitor harismatic, care, prin publicarea *Jurnalelor zilnice*, și-a premeditat postum lovitura împotriva sistemului care l-a chinuit toată viața.

Existența unei vaste opere literare și teologice au determinat limitări de tratare și abordări insuficiente. Acesta este motivul pentru care cercetarea trebuie continuată pe următoarele direcții:

1. Completarea biografiei culturale prin studii auxiliare de istorie, pentru a se interpreta relațiile de familie cu Patriarhul Justinian Marina, Olga și Teodosia Gologan. În acest sens, va fi nevoie de o cercetare în registrele de stare civilă de la Arhivele Statului. Interpretările făcute pe marginea noilor descoperiri vor evidenția cursul istoriei Bisericii prin influența relațiilor de familie.
2. Valorificarea temelor catehetice și oratorice din înregistrările audio nepublicate, dar și din cercetarea arhivei de la Arhiepiscopia Română din America cu sediul la Detroit. Ar fi interesant ce amănunte pot fi descoperite în această arhivă pentru completarea trăsăturilor de profil.
3. Studiul nostru se cere a fi completat cu analize critice din partea martorilor care au asistat la predicile Mitropolitului Bartolomeu Anania.
4. O abordare științifică a raportului dintre opera Mitropolitului Bartolomeu Anania și tradiția filocalică bizantină, poate deschide noi linii de cercetare academică.
5. Cercetarea lucrărilor Sfântului Sinod pentru identificarea proiectelor de cateheză și misiune pastorală, în calitate de președinte al comisiei pentru educație și cultură.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2018.
2. *** *Valori naționale în opera și viața Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania* [referatele Simpozionului Național „Valori naționale în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, organizat de ASSED Suceava și Fundația Mitropolitul Bartolomeu, ediția I, 24-25 ianuarie 2015], volum coordonat de dr. Maria TEODOREANU / pr. Cezar ONESIM, Oana ONESIM / Valentina FILIP, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2015.
3. *** *Valori perene în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania*, [referatele Simpozionului Național „Valori perene în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, organizat de ASSED Suceava și Fundația Mitropolitul Bartolomeu, edițiile I-VIII], volum coordonat de dr. Maria TEODOREANU / pr. drd. Cezar ONESIM, Oana ONESIM / Valentina FILIP Suceava, Editura Crimca / Editura Renașterea, 2023.
4. ANANIA, Valeriu, *Rotonda plopilor aprinși. De dincolo de ape, File de Jurnal*, ediția a IV-a, prefață de Dan C. Mihăilescu, cronologie de Ștefan Iloaie, Iași, Editura Polirom, 2009.
5. ARDELEAN, Steluța, *Aspecte ale mitului în creația lui Valeriu Anania*, Lucrare de licență, Manuscris. Facultatea de Litere, Universitatea București, 1991.
6. BACONSCHI, Teodor, „Părintele Anania”, în *Renașterea*, an VIII, 3 / 1997, p.9.
7. BÂGIU, Lucian-Vasile, *Valeriu Anania. Scriitorul*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006.
8. CÂMPAN, Diana, „Valeriu Anania – poetica înălțimilor”, în *Caietele de la Putna. Muntele – metaforă fundamentală. Relief concret și ascensiune spirituală*, Colocviu închinat memoriei acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta, organizat de Fundația Credință și Creație, Mănăstirea Putna, Editura Nicodim Caligraful, 2012, pp.229-237.
9. COBZARU, Dumitru, *Bartolomeu Valeriu Anania (1921-2011). Omul și istoria*, cuvânt înainte de Dumitru Suci, Cluj Napoca, Editura Renașterea / Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2023.
10. DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe, (Maica Benedicta) „Mitropolitul Bartolomeu Anania”, în Idem, *Oameni și întâmplări din Văratecul de altădată. Convorbiri cu Fabian Anton*, București, Editura Vremea, 2019, pp.243-250.

11. GORDON Vasile, „Despre bunul simț în predică sau respectul față de cuvânt”, în *Vestitorul Ortodoxiei*, 105 / 1993, p.5.
12. Idem, *Mitropolitul Bartolomeu – un predicator harismatic*, în Valeriu ANANIA, *De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii*, Polirom, 2011.
13. ILOAIE, Ștefan, „Regenerarea morală a persoanei și a neamului în concepția mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, în *Valori naționale în opera și viața Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania* [referatele Simpozionului Național „Valori naționale în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, organizat de ASSED Suceava și Fundația Mitropolitul Bartolomeu, ediția I, 24-25 ianuarie 2015], Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2015.
14. IVANOV, Bogdan, „Unicitatea profilului omiletic al Mitropolitului Bartolomeu. Relevanța actuală a unei teologii încuvântate”, în LAZĂR, Ioan St., *Bartolomeu Valeriu Anania. Puterile cuvântului*, Cluj Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022.
15. LAZĂR, Ioan St., *Puterile cuvântului. Antologie de studii, eseuri, articole și mărturii despre Bartolomeu Valeriu Anania, la centenarul nașterii*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2022.
16. NICOLAE, Jan, „Celebrarea credinței sau „Dumnezeieștile noime ale Sfintei Liturghii”, în Valeriu ANANIA, *Cartea deschisă a Împărăției, O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*, Polirom, 2011.
17. Idem, „Din amvonul Patericului la amvonul Transilvaniei: predicile și conferințele Părintelui Bartolomeu Anania în Eparhia din Alba Iulia (I)”, în Ioan St. LAZĂR, *Un om ales de Dumnezeu... Antologie de studii, eseuri, mărturii și articole despre Bartolomeu Valeriu Anania*, Iași, Editura Rotipo, 2018.
18. Idem, „*Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania, „om încuvântat”: o viață sub semnul mirabil al Bunei Vestiri*”, în LAZĂR, Ioan St., *Bartolomeu Valeriu Anania. Puterile cuvântului*, Cluj Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022.
19. Idem, „Păstor de veghe. Elemente de etică socială în predicile mitropolitului Bartolomeu Anania”, în Dumitru A. Vanca (ed.), *Familie, filantropie, etică socială. Parteneriatul Stat – Biserică în asistența socială*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2011, pp.914-965.
20. Idem, *Terra eucharistica între arborele lui Iesei și vitis mytica: elemente de iconografie și cateheză euharistică în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania*, în *Valori naționale în opera și viața Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania* [referatele Simpozionului Național „Valori naționale în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”,

- organizat de ASSED Suceava și Fundația Mitropolitul Bartolomeu, ediția I, 24-25 ianuarie 2015], Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2015.
21. ONESIM, Cezar, „Bartolomeu Anania în revistele teologice (1941-2011). Bibliografie comentată”, referat prezentat în cadrul Școlii Internaționale de Vară a Doctoranzilor teologi, Alba Iulia, 2021, în curs de apariție la revista *Reîntregirea*, 2021.
  22. Idem, „Bartolomeu Valeriu Anania și teologia filocalică niptică”, referat prezentat în cadrul Școlii Internaționale de Vară a Doctoranzilor teologi, Alba Iulia, 2021, în curs de apariție la revista *Reîntregirea*, 2021.
  23. Idem, „Dumnezeu este binevoitor cu cel puternic”, în Maria TEODOREANU / Cezar ONESIM, *Valori perene în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania*, [referatele Simpozionului Național „Valori perene în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, organizat de ASSED Suceava și Fundația Mitropolitul Bartolomeu, edițiile I-VIII], Suceava, Editura Crimca / Editura Renașterea, 2023, pp. 421-426.
  24. Idem, „Pe urmele Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania. O expediție de cercetare genealogică. Contribuții biografice inedite în anul Centenar”, în *Tabor*, anul XV, 11 / 2021, pp.61-75.
  25. Idem, „Sacralitatea spațială, oglindă a cerului nostru duhovnicesc”, referat susținut în cadrul Simpozionului național «*Valori perene în viața și opera Mitropolitului Bartolomeu Anania*», Suceava, 10.06.2022. Articol în curs de publicare.
  26. Idem, „Valeriu Anania. O copilărie sub semnul culturii”, în Maria TEODOREANU / Cezar ONESIM, *Valori perene în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania*, [referatele Simpozionului Național „Valori perene în creația Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania”, organizat de ASSED Suceava și Fundația Mitropolitul Bartolomeu, edițiile I-VIII], Suceava, Editura Crimca / Editura Renașterea, 2023, pp.650-653.
  27. ONESIM, Oana, „Istoria Simpozionului Național „Valori naționale în creația Mitropolitului Bartolomeu Anania”, în LAZĂR, Ioan St., *Bartolomeu Valeriu Anania. Puterile cuvântului. Antologie de studii, eseuri, articole și mărturii despre Bartolomeu Valeriu Anania la centenarul nașterii*, Cluj Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2022.
  28. PĂLIMARU, Nicoleta, „Gala Galaction în memorialistica lui Valeriu Anania”, în *Tabor*, an III, 3 / 2009.
  29. Idem, „Jurnal – loc al memoriei”, în *Centenarul Mitropolitului Bartolomeu Anania (1921-2021)*, ediție îngrijită de Iustin Tira, vicar eparhial, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2021, pp.127-136.

30. Idem, *Întâlniri cu IPS Bartolomeu Anania. Pagini de jurnal (1992 – 1998)*, Cluj Napoca / Florești, Editura Renașterea / Limes, 2021.
31. Idem, *Întâlniri cu IPS Bartolomeu Anania. Pagini de jurnal (1992-1998)*. Prefață de Mircea Muthu, Cluj-Napoca / Florești, Editura Renașterea / Limes, 2021.
32. Idem, *Valeriu Anania. Opera literară*, Cluj Napoca, Editura Limes / Renașterea, 2011.
33. POLOGEA – BERCEANU, Doina, *O fereastră spre sacru. Introducere în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania*, Universitatea din Târgu Mureș, 2017.
34. POPESCU, Teodor M., *Biserica mărturisitoare. Studii și articole*, ediție îngrijită de Ilie Georgescu, București, Editura Credința Noastră, 1995
35. PREDA, Radu, „Argument”, în ANANIA, Bartolomeu, *Corupția spirituală. Texte social-teologice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011.
36. Idem, „Biblioteca Bisericii”, în *Renașterea*, an VIII, 3 / 1997, p.9.
37. Idem, „Fuga de istorie și criza de identitate”, în *Vestitorul Ortodoxiei*, 200-201 / 1998, p.6, 12.
38. Idem, „Învățăturile Vlădicului Bartolomeu pentru slujitorii mai tineri (sau nu)”, în LAZĂR, Ioan St., *Puterile cuvântului. Antologie de studii, eseuri, articole și mărturii despre Bartolomeu Valeriu Anania, la centenarul nașterii*, Cluj Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2022.
39. Idem, „Mitropolitul Bartolomeu Anania sau prețul libertății”, în *Antiteze*, 2 / 2011, p.18.
40. Idem, *Jurnal cu Petre Țuțea*, București, Editura Lumea Credinței, 2015.
41. SASU, Aurel, *Despre noi și despre alții*, București, Curtea Veche, 2009.
42. URSU, Dragoș, „Bartolomeu Anania și reeducarea de la Aiud. O perspectivă documentară”, în *Tabor*, an XV, 3 / 2021, pp.151-176.
43. Idem, „Misticism și reeducare. Avataruri ale confruntării dintre deținuți și regim, în cadrul reeducării de la Aiud”, în *Caietele CNSAS*, 2 (16) / 2015, București, Editura CNSAS, 2017, pp.217-240.
44. Idem, „Patriarhul Justinian (1948-1977) și reintegrarea socioprofesională a clericilor, foști deținuți politici. Strategii, compromisuri și adaptări”, în *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 11 / 2019, pp.487-505.

Surse WEB

1. ANANIA, Valeriu, *Conferință Iași 1992*, în site-ul <https://www.youtube.com/watch?v=LC0u5G35kk4>. Accesat la 27.12.2022.

2. Idem, *Predică la Sfânta Ecaterina (25 noiembrie)*, Postare pe site-ul doxologia.ro din data de 25.11.2004. Cf. www.youtube.com/watch?v=hcSzWzoaFEU&t=74s, min. 14, sec. 48. Accesat în data de 25.11.2022.
3. Idem, *Marin Constantin 70 Madrigal Bartolomeu Anania*. <https://www.youtube.com/watch?v=cUczkXLWSeg>. Accesat în data de 9.12.2020.
4. Idem, *Biblia și Canonul cel Mare* în site-ul : <https://www.youtube.com/watch?v=Hancz2xydLQ&t=2452s>. Accesat în data de 15.03.2021.
5. FLEȘER Gheorghe, Ioana Rustoiu, Ana Dumitran, *Biserici românești de zid din județul Alba, Protopopiatul Ortodox Sebeș*, Editura Altip, Alba Iulia, 2005, în Ana DUMITRAN, *Bisericile din lemn din județul Alba*, https://www.academia.edu/11980710/Bisericile_de_lemn_din_jude%C8%9Bul_Alba. Accesat în data de 23.03.2021
6. GANE C., *Neamurile Mavrodinești din Țara Românească și din Moldova. Monografia familiei Ion Mavrodi vel hatman*, București, 1942 https://tinread.bjai.ro/opac/bibliographic_view/136438?pn=opac%2FSearch&q=Selma+Lagerlof#level=all&location=0&ob=asc&q=Selma+Lagerlof&sb=relevance&start=0&view=CONTENT
7. <https://dexonline.ro/definitie/oratorie>.
8. <https://www.istorielocala.ro/index.php/biblioteca-judetean-antim-ivireanul-valcea/item/226-popula%C5%A3ia-%C5%9Fi-%C3%AEmp%C4%83r%C5%A3irile-administrativ-teritoriale-al-v%C3%A2lcii-%C3%AEEn-epoca-modern%C4%83.html>. Accesat în data de 11.03.2021
9. <https://www.istorielocala.ro/index.php/biblioteca-judetean-antim-ivireanul-valcea/item/226-popula%C5%A3ia-%C5%9Fi-%C3%AEmp%C4%83r%C5%A3irile-administrativ-teritoriale-al-v%C3%A2lcii-%C3%AEEn-epoca-modern%C4%83.html>. Accesat în data de 11.03.2021
10. <https://www.youtube.com/watch?v=0U0gXijO5rg>. Accesat în data de 4.02.2023.
11. <https://www.youtube.com/watch?v=hcSzWzoaFEU&t=74s>
12. <https://www.youtube.com/watch?v=hcSzWzoaFEU&t=74s>
13. <https://www.youtube.com/watch?v=iV7I5d3X3Gc&t=924s>. Accesat în data de 3.02.2023.
14. <https://www.youtube.com/watch?v=kX9jMsuQKSo>. Accesat în data de 4.02.2023.
15. <https://www.youtube.com/watch?v=LC0u5G35kk4>

16. <https://www.youtube.com/watch?v=LC0u5G35kk4>.
17. <https://www.youtube.com/watch?v=QM08-xLF31c>. Accesat în data de 6.02.2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=U-pLT-Iypoc>. Accesat în data de 4.02.2023.
18. IORGA Nicolae, *Cum se dobândește o ctitorie culturală. Teatrul pentru popor. Recapitulări și nădejdi*. Editura Ligii Culturale, cf. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Nicolae_Iorga__Cum_se_dob%C3%A2nde%C8%99te_o_ctitorie_cultural%C4%83__teatrul_pentru_popor__recapitu%C4%83ri_%C8%99i_n%C4%83dejdeji_-_cuv%C3%A2ntarea_d-lui_profesor_Iorga_la_in.pdf. Accesat în data de 10.03.2021.
19. MARIN, Constantin, Marin Constantin 70 Madrigal Bartolomeu Anania, vizionat în 9.12.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=cUczkXLWSeg>.
20. MATEI, Dumitru, *Vechi tratamente empirice împotriva unor boli în Copăceni/ Vâlcea*, cf. <https://www.istorielocala.ro/index.php/biblioteca-judetean-antim-ivireanul-valcea/item/1800-v%C3%A2lcea-vechi-tratamente-empirice-%C3%AEmpotriva-unor-boli-ale-oamenilor-%C8%99i-ale-animalelor.html>. Accesat la data de 28.09.2021.
21. PETRESCU, Eugen, „Note biografice selective”, în STĂNCIULESCU-BÂRDA, Alexandru, *Amintiri despre titani (Mitropoliții Antonie Plămădeală, Bartolomeu Anania și Nestor Vornicescu)*, Editura Cuget Românesc, 2017; Cf. www.contributors.ro/cultura/un-gand-la-despartirea-de-Inaltreasfintitul-bartolomeu-anania.
22. URSU, Dragoș, *Mitropolitul Bartolomeu Anania – 12 ani de la înveșnicirea memorială. În pridvorul Istoriei – invitată Radu Preda*, https://www.facebook.com/radioreintregirea/videos/753339836123997/?extid=WA-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C&mibextid=2Rb1fB. (0.21 min. 56 sec.). Accesat în data de 1.02.2023.
23. VĂSCU, Viorica, *Mitropolitul Bartolomeu: „Nimeni nu poate pretinde că este cu adevărat intelectual dacă nu a citit măcar odată în viața lui Biblia.”*, Radio Renașterea, 31.01.2021. Disponibil pe site-ul: <https://radiorenasterea.ro/mitropolitul-bartolomeu-nimeni-nu-poate-pretinde-ca-este-cu-adevarat-intelectual-daca-nu-a-citit-macar-odata-in-viata-lui-biblia/>.
24. VODĂ, Eugenia, *Emisiunea Profesioniștii de la TVR 1*, 2003, cf. <https://www.youtube.com/watch?v=Bb-s0NE0cm0>, Accesat în data de 25.05.2021, minutul 5, sec.17.